

Ognjen Dragičević*

*Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Beogradu*

Opstanak neoliberalne hegemonije – Zašto nema relevantne alternative? **

Apstrakt

U ovom članku se razmatraju razlozi zašto neoliberalna hegemonija opstaje uprkos brojnim izazovima i kritikama sa kojima se suočava. Po mišljenju autora, odgovor leži u dve grupe faktora koji održavaju i šire pomenutu hegemoniju. Prva grupa odnosi se na unutrašnje odlike neoliberalizma, tj. neoliberalnih ideja, poput fluidnosti, prilagodljivosti i uopštenosti neoliberalnih koncepata i ideja. Drugu grupu čine spoljni faktori, pre svega potrebe i interesi međunarodnog ekonomskog sistema, tj. potrebe i interesi najvažnijih ekonomija ovog sistema. U ovim interesima/potrebama može se pronaći i objašnjenje za uspon, razvoj i održivost neoliberalizma kao hegemonije na međunarodnom nivou.

Ključne reči:

neoliberalizam, hegemonija, međunarodni ekonomski sistem, unutrašnje odlike neoliberalizma, kenzijanizam, finansijske krize

* dragichevic.ognjen@gmail.com

** Rad je nastao u okviru naučno-istraživačkog projekta Univerziteta u Beogradu – Fakultet političkih nauka, *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu* (evidencioni broj: 179076), koji se finansira od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

UVOD

Živimo u eri neoliberalizma, koji snažno utiče na živote ljudi na svakom kontinentu, u različitim oblastima poput ekonomije, politike, međunarodnih odnosa, ideologije i kulture.¹ Sveprisutnost neoliberalne agende, odnosno njena dominantnost u politikama međunarodnih finansijskih institucija, pravilima i praksama međunarodnog ekonomskog sistema, kao i u ekonomskim sistemima najrazvijenijih država i velikog broja zemalja u razvoju u poslednje dve decenije predmet je brojnih kritika.

Ne postoji jedinstvena kritička konceptualizacija neoliberalizma već se ta lepeza kreće od viđenja neoliberalizma kao paradigme politika, preko ideološke hegemonije do različitih formi “governmentality” (veština upravljivosti) i svakodnevnog života.²

Ove kritike uglavnom se odnose na negativne društvene i ekonomske posledice koje je sa sobom doneo uspon neoliberalizma kao dominantne ekonomske doktrine, odnosno uspostavljanje njegove hegemonije. Reč je o kritikama koje se, kako to Dani Rodrik (Dani Rodrik) ističe, tiču sporog ekonomskog rasta u zemljama u razvoju, rasta ekonomske nejednakosti i nesigurnosti, kao i favorizovanja interesa najbogatijih država na račun nerazvijenih.³ Piter Evans (Peter Evans) navodi da ma koliko moćan, vladajući poredak je u svojoj biti nestabilan, tj. nesposoban da zaštiti društvo i prirodu, ali i da obezbedi kapital od potencijalnih krahova tržišta.⁴ Pozivajući se na Karla Polanijija (Karl Polanyi), isti autor dodaje da izvor nestabilnosti režima jeste podređivanje društva tržištu.⁵ Drugim rečima, tržište kroz komercijalizaciju mnogih segmenata života vrši dehumanizaciju pojedinaca koja se odražava na degradaciju solidarnosti, pluralizma različitosti, odsustvo tolerancije i uniformisanje

¹ Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston, *Neoliberalism: A critical reader*. University of Chicago Press, 2005, p. 1.

² Clive Barnett, Publics and markets: What's wrong with neoliberalism. *The Sage handbook of social geographies*, 12. 2010, p. 271.

³ Dani Rodrik, *After neoliberalism, what*. Notes for The conference on Alternatives to Neoliberalism, in Washington, D.C., May 23, 2002. Dostupno na: http://www.bndespar.com.br/SiteBNDES/export/sites/default/bndes_pt/Galerias/Arquivos/conhecimento/seminario/novosrumos_Dani.pdf. p. 1. (Pristupljeno 8. 8. 2016).

⁴ Peter Evans, Is an alternative globalization possible? *Politics & Society*, 36(2). 2008, p. 272.

⁵ *Ibidem*, p. 276.

društva. Ili kako to Pjer Burdije (Pierre Bourdieu) ističe, da neoliberalizam nije ništa drugo do program metodične destrukcije kolektiva.⁶

Sam Polanyi je zastupao stav da slobodno tržište može jedino stvoriti ubrzan rast ugrožavanjem čovekovog okruženja od kog zavisi. Autor dalje nastavlja da je kreativna destrukcija pojedinaca više destruktivna nego kreativna, odnosno da bi bilo održivo i unapređivano ljudsko blagostanje, ekonomski odnosi moraju biti ukorenjeni/ograničeni kompleksom ili okvirom regulacije, institucija i društvenih normi.⁷

Kulminaciju ovih kritika pratilo je izbijanje najveće krize nakon Velike depresije, globalne finansijske krize iz 2008. godine. Ovakav razvoj događaja poslužio je kao povod pojedinim autorima da tvrde da je reč o slomu neoliberalizma.⁸ Međutim, svedoci smo da su odgovori relevantnih aktera (najvažnijih ekonomija i finansijskih institucija) na ovu krizu, kao i na krize koje su iz nje proistekle, bili zasnovani na neoliberalnim principima tržišne ekonomije i funkcionalne uloge države kao regulatora koja ima zadatak da interveniše u slučaju poremećaja na tržištu. Drugim rečima, nije došlo do promene doktrine i obaranja neoliberalne hegemonije, već do njene evolucije i prilagođavanja novim izazovima.

Istraživačko pitanje ovog rada upravo glasi zašto neoliberalna hegemonija opstaje uprkos brojnim kritikama i izazovima, odnosno zašto nema relevantne alternative neoliberalnoj agendi. Ovaj rad će nastojati da pokaže da se odgovor na ova pitanja nalazi u postojanju imanentnih svojstava neoliberalizma i spoljnih faktora koji doprinose njegovom širenju, održavanju i otpornosti. Istovremeno, ova svojstva/faktori onemogućuju razvoj drugih relevantnih doktrina, koje bi ponudile alternativne odgovore na ekonomske, političke i društvene izazove sa kojima se suočava međunarodni ekonomski sistem i njegovi akteri.

Važno je da istaknemo da namera rada nije da vrednuje posledice neoliberalizma, odnosno da pruži ocenu da li je neoliberalizam dobar ili loš sistem/doktrina, već da se pokuša da da odgovor na pitanje šta je ključ njegovog opstanka. Drugim rečima, cilj rada je da ukaže na mehanizme pomoću kojih neoliberalizam, uprkos izazovima, opstaje kao dominantna ekonomska doktrina u međunarodnim ekonomskim odnosima, a ne da daje nekakav normativan sud o njegovim posledicama.

⁶ Pierre Bourdieu, The essence of neoliberalism, *Le Monde Diplomatique*, December. 1998. Dostupno na: <http://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu> (Pristupljeno 1. 3. 2017).

⁷ Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Boston: Beacon, 2001 [1944]), pp. 136–187.

⁸ Paul Mason, *Postcapitalism: A guide to our future*, Macmillan, 2016, pp. 1–31.

Rad se sastoji iz tri dela. Prvi deo se bavi pojmovima i konceptima neoliberalizma i hegemonije. Ovaj korak je preduslov da bi se shvatilo šta se podrazumeva pod neoliberalnom hegemonijom. Drugi deo rada čine okolnosti i faktori kojima se objašnjava opstanak ove hegemonije. Ovaj deo teksta se sastoji iz dve celine. Prva celina je posvećena unutrašnjim odlikama neoliberalizma, dok se druga bavi spoljnim faktorima koji su doprineli usponu neoliberalizma, odnosno koji doprinose održavanju i širenju njegove hegemonije. Kao što će biti ukazano, reč je o potrebama i interesima međunarodnog ekonomskog sistema i njegovih najvažnijih subjekata. Poslednji deo rada biće posvećen zaključnim razmatranjima.

NEOLIBERALNA HEGEMONIJA

Poput mnogih drugih pojmova u društvenim naukama i pojam neoliberalizma prati različito poimanje, odnosno višeznačnost. Ova višeznačnost proizlazi iz činjenice da se u praksi primenjuje različit skup neoliberalnih ideja u različitim kontekstima, odnosno da postoji niz podvrsta neoliberalnih sistema koji predstavljaju različitu kombinaciju neoliberalnih ideja. Često pripisivanje i olako označavanje *neoliberalnih* pojava i procesa, koji su, u suštini, iskrivljena verzija neoliberalnih načela ili svrstavanje u njega principa koji su svojstveni drugim sistemima, vodili su relativizaciji ovog pojma. Na primer, na prostoru Istočne i Jugoistočne Evrope pojam neoliberalizma najčešće se povezuje ili poistovećuje sa procesom tranzicije, tj. pre svega sa negativnim posledicama privatizacija društvene i državne svojine kao glavnih odlika pomenutog tranzicionog procesa.

U nameri da izbegnemo pomenutu zamku u ovom radu ćemo, kao preduslov za iznošenje argumenata, prvo definisati šta podrazumevamo pod pojmovima neoliberalizma i neoliberalne hegemonije.

Neoliberalizam je haotičan koncept jer ne postoji konsenzus među istraživačima o poreklu pojma, njegovom sadržaju, kao ni o njegovoj primeni.⁹ Bob Džesop (Bob Jassop) ističe da je sam pojam više upotrebljivan od strane kritičara i stručnjaka koji ne dolaze iz oblasti ekonomije, nego od strane ličnosti koje zastupaju ideje, institucije i politike koje se podvode pod ovaj fluidan koncept.¹⁰

Pokušaji definisanja neoliberalizma svode se na dva uobičajena pristupa. Prvi, širi, neoliberalizam određuje kao skup određenih osnovnih načela/ideja. Autori poput Ditera Plehvea (Dieter Plehwe) i Bernarda Valpena (Bernhard

⁹ Bob Jessop, Putting neoliberalism in its time and place: a response to the debate, *Social Anthropology* 21, No. 1, 2013, p. 66.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 64–66.

Walpen) neoliberalizam tako pre svega vide kao političku i ekonomsku filozofiju zasnovanu na principima tržišne ekonomije.¹¹ Takođe, autori kao što su Henk Overbik (Henk Overbeek) i Bastian van Epeldurn (Baastian van Apeldoorn) neoliberalizam definišu kao politički projekat podržan od strane društvenih sila u nameri da obnove moć kapitalističke klase kroz ideje reorganizacije kapitala i društvenog poretka.¹² Po mišljenju Dejvida Harvija (David Harvey), „neoliberalizam je teorija političke ekonomske prakse koja podrazumeva da se ljudska dobrobit može na najbolji način ostvariti liberalizacijom individualnih preduzetničkih sloboda i veština u okviru odgovarajućeg institucionalnog okvira... upravo uloga države jeste da kreira i očuva institucionalni okvir koji je u skladu sa pomenutim praksama”.¹³

U ovaj pristup definisanja možemo svrstati i viđenje pomenutog Boba Džesopa da je neoliberalizam politički projekat zasnovan na filozofskoj osnovi sa ciljem proširivanja konkurentnog tržišta, uspostavljanju institucija bližih tržištu i promociji individualnih sloboda.¹⁴

Drugi način definisanja predstavlja užu pristup i on se zasniva na nabrojavanju konkretnih elemenata koji čine neoliberalizam. Na ovakav način je Kolin Hej (Colin Hay) definisao pojam neoliberalizma kroz sledećih sedam ključnih elemenata:¹⁵

- ✓ uverenje da je tržište najefikasniji mehanizam alokacije ograničenih resursa;
- ✓ težnja ka uspostavljanju globalnog trgovinskog režima za slobodnu trgovinu i mobilnost kapitala;
- ✓ ograničena neintervenistička uloga države, država kao posrednik i čuvar a ne kao zamena za tržište;
- ✓ odbacivanje kenzijanizma u korist monetarizma, neomonetarizma i ekonomije ponude;

¹¹ Dieter Plehwe, Bernhard Walpen and Gisela Neunhoffer, “Introduction: Reconsidering neoliberal hegemony” in: D. Plehwe, B. Walpen and G. Neunhoffer (eds.), *Neoliberal Hegemony: A Global Critique* (1st ed.), New York: Routledge, 2006, pp. 1–24.

¹² Hank Overbeek and Baastian van Apeldoorn, *Neoliberalism in crisis*, Palgrave Macmillan, Chichester, 2012, pp. 4–5.

¹³ David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 2.

¹⁴ Bob Jessop, *Putting neoliberalism in its time and place: a response to the debate*, op. cit., p. 70.

¹⁵ Colin Hay, “The genealogy of neoliberalism” in: Roy, Ravi K., Arthur T. Denzau, and Thomas D. Willett (eds.), *Neoliberalism: national and regional experiments with global ideas*, Routledge, 2006, p. 54.

- ✓ posvećenost uklanjanju elemenata države blagostanja koji se kose sa ekonomskim imperativima;
- ✓ odbrana i zastupanje fleksibilnosti radnog prava, kao i promovisanje i smanjenje troškova veće konkurentnosti;
- ✓ poverenje u upotrebu privatnih izvora finansiranja za javne projekte, tj. primena tržišnih i kvazitržišnih mehanizama u obezbeđivanju javnih dobara.

Nasuprot definiciji koju koristi Hej, u ovom radu zastupaće se šire postavljena definicija neoliberalizma. Razloge za ovakav stav treba tražiti u periodu nastanka samog koncepta neoliberalizma, kao i zbog mnoštva neoliberalnih podvrsta poput „društveno-tržišne ekonomije”, koje su nastale tokom poslednjih sedamdeset godina, a koje se ne uklapaju u Hejovu definiciju, odnosno u usko viđenje neoliberalizma. Drugim rečima, svođenjem neoliberalizma na ovih sedam elemenata iz korpusa neoliberalnih politika i sistema bile bi isključene mnoge važne podvrste neoliberalizma. Stoga je svrsishodnije na neoliberalizam gledati kao na ekonomski sistem koji se zasniva na konkurentnoj tržišnoj privredi i minimalnoj ekonomskoj ulozi države koja podrazumeva kreiranje institucija koje uspostavljaju jasna pravila „igre” na tržištu, nadziru njihovo sprovođenje, štite i intervenišu ako je tržište disfunkcionalno ili u krizi. Drugim rečima, neoliberalizam treba posmatrati kao krovni pojam za brojne njegove podvrste, neoliberalizme, čiji najmanji zajednički sadržalac predstavljaju tržišna privreda i navedena uloga države.¹⁶

Kao što smo već istakli, sledeći važan korak u ovom radu jeste razumevanje značenja neoliberalne hegemonije. Da bismo definisali šta podrazumevamo pod ovim konceptom neophodno je prvo precizirati sam pojam hegemonije.

U ovom tekstu se na pomenuti pojam gleda kroz prizmu Gramšijevog shvatanja hegemonije. Po mišljenju Antonia Gramšija (Antonio Gramsci), pojam hegemonije se odnosi na politički proces zasnovan na relativno inkluzivnom skupu odnosa u kojima je pristanak pre nego prinuda dominantno i univerzalno sredstvo za primenu politika i ostvarenja pomenutih odnosa, kao i mehanizam za obezbeđivanje šire podrške.¹⁷ Pojam hegemonije ne osporava postojanje nekih vrsta mehanizama prinude, pre svega strukturne i kulturne

¹⁶ *Differentia specifica* koja razlikuje neoliberalne ekonomske sisteme/neoliberalizme od drugih sistema koji upražnjavaju određene vidove tržišne ekonomije jeste intenzitet prisutnosti izvršne vlasti u ekonomskom životu u uslovima odsustva krize i tržišnih nestabilnosti.

¹⁷ Arne Rückert, Producing neoliberal hegemony? A neo-Gramscian analysis of the poverty reduction strategy paper (PRSP) in: Nicaragua, *Studies in Political Economy*, 79(1), 2007, p. 94.

prirode, već ističe da su ovi mehanizmi od drugorazrednog značaja, a da hegemonija počiva na dobrovoljnoj saglasnosti/prihvatanju onih nad kojima se vrši. U prilog ovoj tezi govori i stav pomenutog Evansa da se hegemonija zasniva na kombinaciji prinude i dobrovoljnog pristanka onih nad kojima se hegemonija vrši, a da pristanak zavisi od sposobnosti da se dominantan poredak prikaže u svrhu ostvarenja univerzalnih ciljeva.¹⁸

Pristanak se dostiže kroz kombinaciju ideološke legitimizacije, materijalnih ustupaka, kao i socijalnih kompromisa sa podređenim (onim nad kojima se hegemonija vrši) društvenim snagama.¹⁹ Važno je istaći da je pomenuti pristanak plod društvene socijalizacije, širenja ideja, procesa edukacije na koji utiču kreatori i zagovornici hegemonije, odnosno da je ovaj pristanak obezbeđen kroz širenje i popularizaciju pogleda na svet vladajuće elite/klase.²⁰

Dejvid Harvi ističe da je za svaki sistem mišljenja koji teži da uspostavi hegemoniju neophodno da osnovne koncepte artikuliše kao duboko ukorenjene u „zdravorazumskom razmišljanju“, na taj način ovaj sistem ideja se ne dovodi u pitanje i *a priori* prihvata kao ispravan.²¹ Autor dalje navodi da ove ideje i koncepti moraju biti tako konstruisani da na „prirodan“ način odgovaraju i predstavljaju naše intuicije, instinkte, vrednosti, želje, kao i mogućnosti koje se čine kao bitan segment društva kom pripadamo.²² Drugim rečima, hegemonija je predstavljena kao kulturni proces konstruisanja „zdravog razuma“ u spoznavanju realnosti.²³

U kontekstu neoliberalnih ideja i politika hegemonija se pre svega odnosi na dobrovoljni pristanak svih relevantnih aktera da usvajaju, slede i šire ove ideje i politike.

Na osnovu izrečenog možemo zaključiti da se pod neoliberalnom hegemonijom podrazumeva dominacija neoliberalnih ideja, principa i politika u globalnom kontekstu. Preciznije rečeno, u kontekstu međunarodnih ekonomskih odnosa, ono što je ključno i u skladu sa konsenzualnim poimanjem hegemonije (u Gramšijevom smislu) jeste što je ova dominacija zasnovana na pristanku i dobrovoljnom prihvatanju neoliberalizma od strane subjekata

¹⁸ Peter Evans, *Is an alternative globalization possible?*, op. cit., p. 280.

¹⁹ Arne Rückert, Producing neoliberal hegemony? A neo-Gramscian analysis of the poverty reduction strategy paper (PRSP) in: Nicaragua, *Studies in Political Economy*, op. cit., pp. 94-95.

²⁰ Thomas R. Bates, "Gramsci and the Theory of Hegemony", *Journal of the History of Ideas*, 36(2), 1975, p. 351.

²¹ Harvey, David, Neo-liberalism as creative destruction, *Geografiska Annaler* 88B, 2006, p. 146.

²² *Ibidem*, pp. 146-147.

²³ David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, op. cit., pp. 40-41.

međunarodnih ekonomskih odnosa (međunarodnih finansijskih institucija, (razvijenih) država, transnacionalnih kompanija i pojedinaca).

U prethodnom delu rada ukazano je na brojne kritike na račun neoliberalizma. Osim toga, postavili smo i ključno pitanje zašto uprkos takvim kritikama neoliberalna hegemonija opstaje, odnosno zašto nema relevantne alternative. Odgovor koji smo naveli u uvodu čine tvrdnje da neoliberalizam, sa jedne strane, sadrži imanentne odlike koje ovu doktrinu čine globalno prihvaćenom. Drugu grupu faktora čine spoljne okolnosti, koje su postojale i pre širenja neoliberalizma, a koje su doprinele i doprinose širenju i održanju pomenute hegemonije. Iako su ovi faktori brojni, zbog intenziteta njihovog značaja, u radu će biti reči o potrebama međunarodnog ekonomskog sistema, tj. njegovih najvažnijih subjekata. Drugim rečima, potrebe međunarodnog ekonomskog sistema i interesi njegovih najrelevantnijih aktera predstavljaju ključan (spoljni) faktor za uspon i održanje hegemonije neoliberalnih ideja i politika.

FAKTORI ODRŽANJA NEOLIBERALNE HEGEMONIJE

Unutrašnje odlike neoliberalizma

U svojoj studiji „Otpornost liberalizma u evropskoj političkoj ekonomiji” Vivien A. Šmidt (Vivian Schmidt) i Mark Tačer (Mark Thatcher) istražuju uspon i evoluciju liberalizma u Evropi nakon Drugog svetskog rata. Za ovaj rad najvažniji segment ove studije tiče se pet linija analize otpornosti neoliberalizma. Reč je o:²⁴

- ✓ heterogenosti osnovnih principa i ideja i njihovoj fleksibilnosti kao sposobnosti da se odupru izazovima;
- ✓ nekonzistentnoj primeni neoliberalnih ideja – Neoliberalne ideje svoju otpornost duguju i činjenici da nije nikada došlo do potpune primene njegovih teorijskih koncepata;
- ✓ pobedi neoliberalizma u „ratu ideja” sa konkurentnim ideologijama;
- ✓ snažnoj zajednici zainteresovanih strana koje su promovisale/promovišu neoliberalizam iz svojih ličnih interesa;
- ✓ uplivu neoliberalnih ideja u institucije i sprečavanju drugih alternativa da uđu u institucije.

²⁴ Vivian Schmidt and Mark Thatcher, “Theorizing ideational continuity: The resilience of neo-liberal ideas in Europe” in: V. Schmidt and M. Thatcher, *Resilient Liberalism in Europe’s Political Economy* (1st ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 25.

Upravo na osnovu izučavanja ovih linija analize izdvojili smo imanentne odlike neoliberalizma na kojima počiva njegova konsenzualna hegemonija. U narednim pasusima biće više reči o ovim odlikama.

Ideaciona opštost, raznolikost i fluidnost neoliberalizma

Opštost, kontradiktornost i promenjivost ideacionog sadržaja tiču se definisanja ključnih elemenata neoliberalizma i ogledaju se u čestom prihvatanju kontradiktornih koncepata u okviru neoliberalnih politika, kao i u brzom prilagođavanju osnovnih neoliberalnih koncepata društvenim, ekonomskim i političkim izazovima.

Pod opštošću podrazumevamo svodenje definicije neoliberalizma na dva elementa – državu kao regulatora i kompetitivno tržište. Ovako pojednostavljena definicija omogućava da se široka lepeza ekonomskih politika i sistema koje se u suštini svode na pomenuta dva elementa, bez obzira na njihove druge razlike, podvode pod neoliberalne.

Kontradiktornost se odnosi na neretku pojavu da u okviru pojedinih neoliberalnih sistema postoje protivrečni koncepti i politike. Ovo ne treba тумачiti kao slabost. Naprotiv, unutrašnja teorijska kontradiktornost i spoljni konflikti u politikama predstavljaju podsticaj za razvoj neoliberalizma. Iz njih proizlaze otporni i prilagodljivi skupovi koncepata/ideja spremnih da odgovore na spoljne izazove.²⁵

Prilagodljivost neoliberalnog seta ideja, po mišljenju Tačer i Šmidt, počiva na mehanizmima metamorfoze, apsorpcije i hibridizacije.²⁶ Ovim mehanizmima neoliberalizam preuzima pojedine koncepte konkurentnih sistema i na ovaj način postaje otporniji na moguće kritike od zastupnika konkurentskih viđenja, kao i efikasniji u prevazilaženju izazova.

Prednosti nepotpune implementacije neoliberalne agende

Neoliberalne ideje i koncepti se u praksi sprovode i primenjuju u stvarnom okruženju kroz konkretne politike i programe. Jasno je da je implementacija ovih politika i programa uslovljena sredinom u kojoj se oni primenjuju, različitim motivima i interesima zainteresovanih subjekata, kao i brojnim drugim iznenadnim varijablama. Upravo zbog kompleksnosti i posebnosti svake pojedinačne sredine gde se implementira neoliberalizam, zastupnici neoliberalizma mogu da ističu da se neoliberalizam nikad ne pojavljuje u ideal-tipskom modelu, a u prilog ovome navodi se i postojanje brojnih varijanti neoliberalizma.

²⁵ *Ibidem*, p. 27.

²⁶ *Ibidem*, p. 28.

Očekivalo bi se da bi odstupanje od potpune primene neoliberalne retorike i ideja u praksi slabilo neoliberalizam. Međutim, njegovo konstantno obnavljanje sugerše obratno, tj. učinilo ga je jačim. Naime, zastupnici neoliberalizma ovakvu situaciju koriste da odgovore na brojne kritike upravo pozivajući se na tezu da su negativne posledice zapravo nastale jer u praksi nisu u potpunosti primenjene neoliberalne politike. Primera radi, na optužbe da su programi strukturnih reformi Međunarodnog monetarnog fonda u zemljama Jugoistočne Azije 1997. godine doveli do ozbiljnih društvenih, ekonomskih i političkih posledica, zastupnici neoliberalizma su se branili da je do tih posledica došlo usled nepravovremene i nepotpune primene ovih programa od strane političke elite u ovim zemljama.²⁷

Prodornost neoliberalnih ideja i diskursa u javnim politikama

Snaga neoliberalnog diskursa i ideja meri se u odnosu prema alternativnim diskursima i konceptima. Drugim rečima, reč je o nadmoći neoliberalizma nad konkurentima u „borbi ideja”. Neoliberalizam ostvaruje ovu nadmoć kroz sam sadržaj i kompetentnost njegovih ideja/politika. Naime, insistiranjem na pitanjima liberalizacije kretanja kapitala, roba i usluga, integraciji u globalne ekonomske tokove, ekonomskog rasta, smanjenjem javnog duga, neoliberalizam postaje relevantniji i efikasniji u rešavanju aktuelnih globalnih izazova nego što je to slučaj sa njegovim alternativama poput socijalizma 21. veka u Venecueli.

Ova nadmoć se takođe ostvaruje i putem procesa uokviravanja u analitičke okvire dešavanja i promena oko nas, pomoću kojih zastupnici neoliberalizma razvijaju narative kojima povezuju stvarne događaje sa neoliberalnom agendom i principima. Ovi procesi započinju među idejnim tvorcima i kreatorima neoliberalnih politika, a zatim se postepeno preko neoliberalnih zastupnika ove ideje šire i oblikuju tako da budu jasne i prihvatljive široj javnosti.²⁸ Na ovaj način neoliberalne ideje/koncepti prelaze put od apstraktnih filozofskih principa do praktičnih politika zasnovanih na zdravorazumskoj logici u očima običnih ljudi.

²⁷ Primer koji govori u prilog ovoj tezi jesu ponašanje i odluke izvršne vlasti Indonezije u toku primene programa MMF-a. Stanley Fischer, “The Asian Crisis: A View from the IMF” Washington, D.C., January 22, 1998, Available from: <http://www.imf.org/external/np/speeches/1998/012298.htm> (Accessed 10 August 2016).

²⁸ Vivian Schmidt and Mark Thatcher, *Theorizing ideational continuity: The resilience of neo-liberal ideas in Europe*, op. cit., pp. 32–33.

Važnost interesa zastupnika neoliberalizma

Značaj zastupnika neoliberalne agende i njihovih interesa ne predstavlja unutrašnje svojstvo u pravom smislu te reči kao što je to bio slučaj sa prethodne tri karakteristike, ali jeste važan faktor koji ima bitan doprinos u održavanju neoliberalne hegemonije i koji nadovezuje na unutrašnja svojstva.

Početna premisa u analizi važnosti ovog faktora jeste pretpostavka da su za sprovođenje neoliberalnih ideja/konceptata neophodni zainteresovani akteri. To znači da postoje motivisani subjekti koji zbog svojih interesa razvijaju i sprovode neoliberalne politike, ali i da ograničavaju mogućnost nastanka ili razvoja mogućih alternativa. Drugim rečima, u sam proces pretakanja ideja i konceptata u konkretne politike utkani su interesi aktera koji svojim delovanjem održavaju i unapređuju neoliberalnu hegemoniju.

Lepeza aktera koji učestvuju u ovim koalicijama vrlo je široka. Ona se kreće od pojedinaca (preduzetnika, državnika, intelektualaca i uticajnih ličnosti) pa do multinacionalnih/transnacionalnih kompanija, država, međunarodnih institucija i internacionalnih nevladinih organizacija. Mehanizmi putem kojih ovi akteri razvijaju i sprovode neoliberalne ideje obuhvataju proizvodnju ideja za konkretne politike i programe; kreiranje koalicija radi zastupanja interesa; promovisanje i ubeđivanje šire javnosti o značaju i svrsishodnosti neoliberalne agende.²⁹

Od pomenutih aktera za otpornost i dugovečnost neoliberalne hegemonije izrazito su važne institucije, posebno međunarodne finansijske i trgovinske institucije poput Svetske banke, Svetske trgovinske organizacije i Međunarodnog monetarnog fonda. Zbog procesa „putne zavisnosti” jednom ukorenjene politike i ideje u ovim institucijama poseduju veliku snagu za svoje održanje. Ovaj proces podrazumeva da svakim odmaklim korakom u prihvatanju i primeni ovih ideja raste cena njihove promene. Na ovaj način su pojedine ideje iz neoliberalnog korpusa postale smisao postojanja i deo identiteta pomenutih institucija.

Upravo ova „putna zavisnost”, pored zaštite interesa zastupnika neoliberalizma u samim institucijama, predstavlja glavnu branu za upliv alternativnih ideja u institucije, kao i za razvoj konkurentnih teorija i politika u oblasti ma koje institucije uređuju.

Navedena unutrašnja svojstva neoliberalizma čine njegov osnovni skup ideja i konceptata vrlo prilagodljivim, efikasnim u prevazilaženju izazova i konkurentnijim od alternativa. U prilog ovoj tezi govori i značaj, brojnost i raznolikost aktera koji predstavljaju glavni oslonac u zastupanju i širenju ovih ideja. Međutim, imanentna svojstva i zastupnici ne predstavljaju dovoljan

²⁹ *Ibidem*, p. 35.

uslov koji bi neoliberalizam učinio hegemonijom. Podjednako važan, ako ne i ključan faktor za uspon i održanje neoliberalne hegemonije jesu potrebe međunarodnog ekonomskog sistema, tj. potrebe njegovih najvažnijih subjekata i veza koje čine ovaj sistem. Upravo je sledeći deo rada posvećen istraživanju na koji način su potrebe i proklamovani ciljevi sistema doprineli, odnosno doprinose usponu i održavanju pomenute hegemonije.

SPOLJNI FAKTORI

U ovom delu rada polazimo od teze da međunarodni ekonomski sistem i međunarodne ekonomske institucije (Međunarodni monetarni fond, Svetska banka) nisu puko sredstvo za ostvarenje neoliberalne hegemonije već obratno. Naime, sam sistem i institucije nastale su pre uspona neoliberalne ideje, odnosno nastale su kao proizvod kejnzijanizma. Drugim rečima, u njih su utkani elementi države blagostanja, državnog intervencionizma i preduzetništva. One su proizvod činjenica da je država imala ne samo glavnu ulogu u obnovi i razvoju ratom devastiranih ekonomija, već i u izgradnji posleratnog međunarodnog ekonomskog sistema.

Neoliberalizam nije postao dominantna doktrina u međunarodnim ekonomskim odnosima zbog samo pomenutih immanentnih svojstava ili razgranate mreže zastupnika, već zbog potrebe kako nacionalnih država tako i međunarodnog sistema za odgovorima na izazove sa kojima su se vodeće ekonomije sveta i sam sistem suočile krajem sedamdesetih godina prošlog veka. U tom periodu kejnzijanistički impuls slabi i počinje da popušta pred neoliberalizmom.

Pored teške ekonomske situacije nastale usled visoke inflacije, nezaposlenosti i ekonomske stagnacije, razloge za slabljenje pomenutog impulsa treba tražiti i u posledicama društvenih i političkih kriza poput ratova u Vijetnamu i na Bliskom istoku, kao i naftnih šokova. Ovi razlozi su zapravo predstavljali okidač za smenu doktrine/hegemonije, dok je suštinski uzrok predstavljala nesposobnost tadašnje vladajuće doktrine da pruži odgovore na pomenute izazove. U prilog ovoj tezi govori i stav Tomasa Peleja (Thomas I. Palley) da je u osnovi tadašnje krize ležala nemogućnost kejnzijanizma da izađe na kraj sa iskušenjima, kao i u nesposobnosti da obezbedi razumevanje javnosti za svoju politiku u odnosu na neoliberalni poklič „slobodnog tržišta” u sredinama gde se negovao radikalni individualizam.³⁰

³⁰ Thomas I. Palley, "From Keynesianism to neoliberalism: Shifting paradigms in economics" in: Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston, *Neoliberalism: A critical reader*, University of Chicago Press, 2005, p. 22.

Jedna od glavnih mana kenzijanizma jeste duboka podeljenost u okviru njegovog korpusa zastupnika politika i nespremnost da se te razlike premoste zbog krutosti same kenzijanističke agende/principa. Upravo ova podeljenost, prema stavu Peleja, predstavlja fatalni propust koji je omogućio prodor neoliberalnim idejama u anglosaksonske ekonomije.³¹

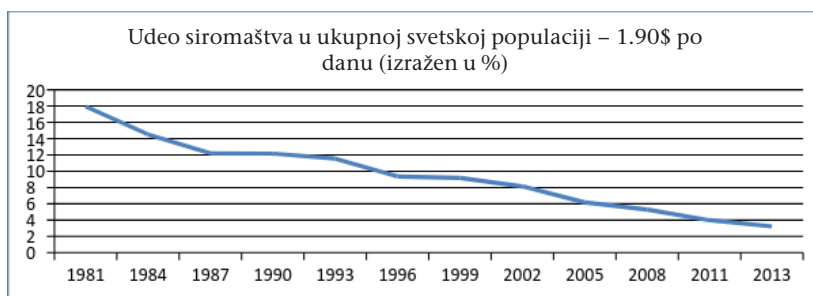
Rešenje pomenutih kriza ponudio je neoliberalizam kroz monetarizam Milтона Fridmana i Čikaške škole zasnovane na učenjima Fridriha fon Hajeka i snažnoj kritici kenzijanizma. Naime, insistiranje na tržišnoj ekonomiji, jasnim pravilima igre, stavljanjem naglaska na monetarnu politiku, povlačenju države iz privrede, deregulaciji i liberalizaciji tržišta nametnuli su se kao jedino rešenje za pomenute probleme. Primena nove doktrine započeta je krajem sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama. Učvršćivanje tačerizma i reganizma u ovim zemljama dovelo je do upliva neoliberalnih ideja u međunarodni ekonomski sistem, tj. u njegove najznačajnije institucije. Vrhunac ovog upliva predstavljalo je usvajanje i primena Vašingtonskog konsenzusa.³²

Naime, zbog uticaja koje najvažnije ekonomije sveta imaju na međunarodne ekonomske odnose, tj. na međunarodne finansijske institucije, koje su na kraju i proizvod volje ovih ekonomija, neoliberalne ideje postaju sastavni deo doktrine i politika ovih institucija. Primena ove doktrine na međunarodnom nivou od strane ovih institucija dovela je do univerzalizacije neoliberalne agende. Iako je primena ove agende učinila sistem nestabilnijim i podložnijim krizama, njeni rezultati u pogledu osnovnih međunarodnih javnih dobara međunarodnog ekonomskog sistema poput ekonomskog rasta, razvoja trgovine, smanjenja siromaštva, razvoja nerazvijenih zemalja, kao i većeg stepena integracije svetske ekonomije, tj. ekonomskoj globalizaciji su neosporni. U prilog ovom stavu govore naredni grafički prikazi.

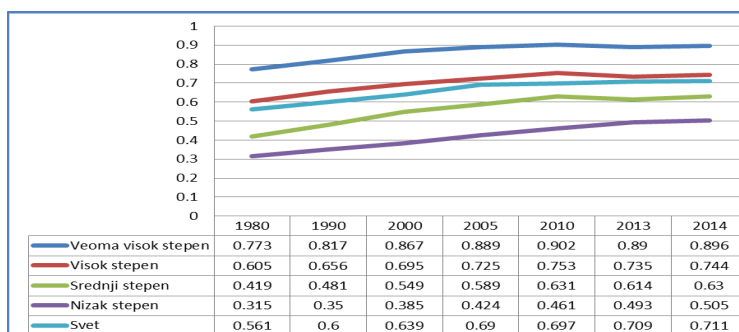
Tako se na Grafikonu 1 može jasno uočiti da je udeo siromaštva u svetској populaciji u periodu od 1980. do 2013. godine smanjen za skoro 15%, odnosno da se nalazi na istorijskom minimumu od 3.23%.

³¹ *Ibidem*, p. 22.

³² Za više o Vašingtonskom konsenzusu pogledati John Williamson, *Short History of the Washington Consensus*, *A. Law & Bus. Rev. Am.*, 15, 2009, pp. 1–14.

Grafikon 1.³³

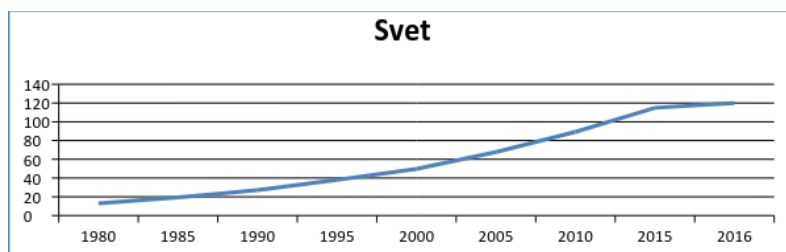
Predstavljeni rezultati kretanja indeksa ljudskog razvoja u Tabeli 1 pružaju uvid i u neprihodne elemente kvaliteta života u kontekstu zdravstva i obrazovanja u državama i na svetskom nivou. Na osnovu ovih podataka nameće se zaključak da su u pogledu ovog indikatora sve kategorije država u periodu uspona i hegemonije neoliberalnih ideja ostvarile značajan napredak, a posebno su u tome prednjačile zemlje sa niskim i srednjim stepenom ljudskog razvoja.

Grafikon 2. Indeks ljudskog razvoja
(Human development index) po grupama država³⁴

³³ World Bank Database, The World Bank. Dostupno na: <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GAPS?view=chart> (Pristupljeno 1. 3. 2017).

³⁴ Države su u Tabeli 1 grupisane prema stepenu ljudskog razvoja. Sastav grupa, kao i podaci o kretanju indeksa ljudskog razvoja preuzeti su iz "Human development report", 2013: 148–152, kao i sa veb sajta <http://hdr.undp.org/en/data> (Pristupljeno 1. 3. 2017).

Grafikon 3. Kretanje svetskog bruto društvenog
proizvoda izražen u bilijardama PPP \$³⁵

Kako smo to već naveli, neoliberalna hegemonija je ekonomski rast i razvoj trgovine proklamovala kao svoje najvažnije postulate. Upravo u posmatranom periodu uspona i dominacije neoliberalnih ideja i politika ostvareni su značajni rezultati u ovom kontekstu. Tako je ukupni bruto društveni proizvod na međunarodnom nivou udesetostručen i 2016. godine iznosio je 119.18 bilijardi PPP \$ (Grafikon 3). O značaju i razvoju međunarodne trgovine za neoliberalizam svedoči rast udela međunarodne trgovine u ukupnom bruto društvenom proizvodu. Naime, 1975. godine pomenuti udeo međunarodne trgovine bio je 33.4%, da bi nakon 2000. godine po prvi put prešao 50%, u 2015. godini iznosio je 58.3%.³⁶

Naravno, posmatrani vremenski period obeležile su i brojne krize različitog obima, porekla i posledica. Upravo ove krize motivisale su samu agendu da evoluira kroz vreme i prilagođava se ekonomskim, političkim i društvenim izazovima, poput jugoistočnoazijske krize iz 1997. ili Svetske finansijske krize iz 2008. godine. Zbog već pomenute fleksibilnosti neoliberalne agende i njene sposobnosti da izađe na kraj sa krizama nije došlo do potrebe sistema da potraži alternative već je ustaljenu doktrinu samo prilagodio novim potrebama.

U prilog tvrdnji da neoliberalna hegemonija odgovara potrebama sistema jesu i stavovi „izazivača”, odnosno rastućih ekonomija, država koje imaju ekonomske sisteme koji, iako sadrže određene elemente neoliberalne agende, ne spadaju u neoliberalni korpus poput državnog kapitalizma.

Kao izazivači ekonomskoj dominaciji najrazvijenijih država sveta, odnosno kao najvažniji predstavnici rastućih ekonomija ističu se zemlje članice

³⁵ International Monetary Fund, World Economic Outlook. Dostupno na: <http://www.imf.org/external/datamapper/PPPGDP@WEO?year=2016&yaxis=lin> (Pristupljeno 15. 6. 2017).

³⁶ World Bank Database, The World Bank. Dostupno na <http://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS?view=chart/> (Pristupljeno 1. 3. 2017).

BRIKS-a (Brazil, Rusija, Indija, Kina i Južnoafrička Republika).³⁷ Naime, iako ekonomski sistemi država članica BRIKS-a predstavljaju varijacije kapitalizma, koje se još nazivaju i azijskim kapitalizmom ili državno-tržišnim kapitalizmom, one se zbog svojih izvozno-orijentisanih privreda na međunarodnom nivou ponašaju u skladu sa neoliberalnim ekonomskim politikama.

Često se ističe da ove zemlje predstavljaju glavne kritičare postojećeg međunarodnog ekonomskog sistema, tj. politika i delovanja međunarodnih finansijskih i trgovinskih institucija.³⁸ Kao dokaz ovih kritika navode se zahtevi ovih država za reformom postojećih struktura međunarodnog ekonomskog sistema. Međutim, važno je istaći da su ovakve tvrdnje paradoksalne jer su upravo veći stepen integracije svetske ekonomije, liberalizacija kretanja roba, usluga i kapitala ključni faktori koji su doprineli da se ove zemlje nađu u ulozi izazivača. Stoga zahteve za reformama međunarodnih finansijskih institucija pre treba tumačiti kao zahteve da se ovim zemljama prizna uticaj koji imaju na svetsku ekonomiju, tj. da se kvote i prava koja iz njih proizlaze usklade sa stvarnom ekonomskom snagom ovih zemalja, a ne kao zahteve za promenu samog sistema.

Početak *uspona ostalih*, kako to Farid Zakarija (Fareed Zakaria) naziva, zemalja koje su svojim razvojem uspele da se približe najrazvijenijim državama, poklapa se sa vrhuncem neoliberalne agende u pogledu liberalizacije kretanja roba, usluga i kapitala na međunarodnom nivou. Upravo na Grafikonu 4 možemo videti da rast udela rastućih ekonomija, kao i azijskog kontinenta (prostor sa najznačajnijim ekonomskim rastom) svoj uspon započinje u prvoj polovini devedesetih godina prošlog veka, a u istom periodu dolazi do stagnacije i opadanja najbogatijih država. U posmatranom periodu rastuće ekonomije i zemlje u razvoju beležile su prosečne stope rasta od 3.75%, dok su u istom periodu razvijene zemlje imale stopu rasta od 1.5%.³⁹ Prosečne stope rasta kineske i indijske ekonomije, kao najznačajnijih predstavnika rastućih ekonomija, u periodu od 1980. do 2016. godine iznosile su 9.66% i 6.35%.⁴⁰

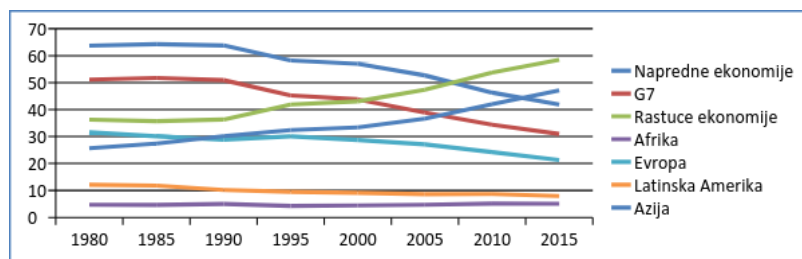
³⁷ Dominic Wilson and Roopa Purushothaman, "Dreaming with BRICs: the path to 2050" in: Subhash C. Jain (ed.), *Emerging economies and the transformation of international business: Brazil, Russia, India and China (BRICs)*, Edward Elgar Publishing, 2006 p. 3.

³⁸ Radhika Desai, "The Brics are building a challenge to western economic supremacy", *The Guardian*, 2 April 2013, p. 2.

³⁹ International Monetary Fund, World Economic Outlook. Dostupno na: http://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/ADVEC/WEO_WORLD/CHN/MAE/AS5/DA/OEMDC?year=2016 (Pristupljeno 15. 6. 2017).

⁴⁰ World Bank Database, The World Bank. Dostupno na <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN> (Pristupljeno 20. 6. 2017).

Grafikon 4. Udeo u svetskom bruto društvenom proizvodu (izražen u %)⁴¹

Kao dodatni argument da zemlje izazivači ne žele da vrše promenu sistema, tj. neoliberalne agende koju ovaj sistem promoviše i održava, jeste postojanje svesti kod njihovih vodećih državnika o važnosti neoliberalne agende i postojećih normi međunarodnog ekonomskog sistema za njihov razvoj. Kao prilog ovoj tezi svedoče brojne izjave najvažnijih predstavnika ovih država, poput izjave kineskog predsednika Ksi Đinpinga (Xi Jinping) iz marta 2016. godine da svoju inspiraciju za ekonomsku politiku Kine crpi iz ekonomske politike Ronalda Regana iz osamdesetih godina prošlog veka.⁴² Takođe, kineski predsednik je početkom 2017. godine na ekonomskom forumu u Davosu više puta istakao značaj i posvećenost zvaničnog Pekinga očuvanju i daljoj liberalizaciji međunarodne trgovine.⁴³

Na osnovu izrečenog može se zaključiti da potrebe međunarodnog ekonomskog sistema, tj. potrebe i interesi njegovih najvažnijih aktera, kao i ostvareni rezultati u pogledu dostizanja međunarodnih javnih dobara, predstavljaju ključne faktore koji su omogućili uspon i hegemoniju neoliberalnih ideja i politika. Važan doprinos ovog dela rada jeste naglašavanje da je neoliberalna doktrina sredstvo pomenutog sistema i njegovih aktera u ostvarenju željenih rezultata. Neoliberalna hegemonija nije sama po sebi cilj, tj. ona nije podredila sistem sebi, već je uslovljena efikasnošću i fleksibilnošću u prevazilaženju izazova sa kojima se suočava ovaj sistem i njegovi najznačajniji akteri, kao i ostvarenjem njihovih proklamovanih ciljeva.

⁴¹ International Monetary Fund, *World Economic Outlook*. Dostupno na: <http://www.imf.org/external/datamapper/PPPSH@WEO/ADVEC/WEO WORLD/CHN/OEMDC/MAE/DA/AS5?year=2017> (Pristupljeno 25. 6. 2017).

⁴² Buckley, Chris, "Xi Jinping's Remedy for China's Economic Gloom Has Echoes of Reaganomics", *The New York Times*, 3 March 2016.

⁴³ Xi Jinping, *Xi Jinping keynote at the World Economic Forum*. [online] World Economic Forum. 2017. Available at: <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/full-text-of-xi-jinping-keynote-at-the-world-economic-forum> [Accessed 7 July 2017].

ZAKLJUČAK

O neoliberalizmu se, zbog brojnih podvrsta i različitih kombinacija načela i politika koje čine te podvrste, ne može govoriti kao o koherentnom i homogenom ekonomskom sistemu već kao o skupu najvažnijih principa i ideja. Prisustvo ovih principa i ideja u nekom ekonomskom sistemu opredeljuje taj sistem neoliberalnim. Reč je, kako smo to već istakli u radu, o konkurentnoj tržišnoj ekonomiji i funkcionalnoj državi, tj. državi regulatoru i u periodima krize, državi koordinatoru i intervencionisti.

Pomenuta nekonzistentnost, uopštenost, pored promenljivosti načela i politika, kao i moć apsorpcije konceptata konkurentnih sistema čine neoliberalnu agendu fleksibilnom, lako prilagodljivom na izazove sa kojima se suočava i efikasnom za njihovo rešavanje.

Upravo iskustva iz finansijskih kriza iz 2008. i 2010. godine potvrđuju otpornost, adaptivnost i efikasnost ove agende.

Već smo naveli da neoliberalizam, uprkos svojim unutrašnjim svojstvima i razgranatom mrežom zastupnika, ne bi postao dominantna doktrina da nije bilo društvene, političke i ekonomske krize krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina 20. veka, kako u najvažnijim ekonomijama tako i u samom međunarodnom ekonomskom sistemu, a na koje tadašnja dominantna doktrina (kenzijanizam) nije imala adekvatan odgovor. Drugim rečima, neoliberalizam se nametnuo kao alternativa, koja je bila primenjena zarad ostvarenja društvenih i političkih interesa od strane političkih i ekonomskih elita najrazvijenijih ekonomija. Zatim je pod uticajem tih ekonomija ušla u međunarodne finansijske i trgovinske institucije i proširila na međunarodni nivo. Zbog unutrašnjih svojstava i rezultata neoliberalne agende međunarodni ekonomski sistem, tj. institucije koje ga čine, pored već tradicionalnih zastupnika, postale su najveći stožeri i zaštitnici širenja i održanja neoliberalizma kao dominantne doktrine, odnosno njegove hegemonije.

Na kraju se može zaključiti da, zbog svojih unutrašnjih svojstava, kao i zbog potreba najvažnijih ekonomija, međunarodnog ekonomskog sistema i relevantnih pojedinaca, neoliberalna hegemonija u bliskoj budućnosti nije ugrožena. Naravno da će sama njegova agenda u nekim segmentima biti podložna reformama i evoluciji, ali to ipak neće ugroziti široko definisanu ideacionu osnovu, tj. i takva agenda će nastaviti da bude neoliberalna.

Sa druge strane, konkurentne alternative nema jer gubitnici postojeće hegemonije, odnosno sistema, oni koje negativne posledice neoliberalizma najviše pogađaju, nemaju dovoljnu političku snagu da artikuliraju svoje nezadovoljstvo u cilju vršenja pritiska nad kreatorima politike da promene postojeću doktrinu ili da nametnu svoje viđenje sveta. Reč je pre svega o najnerazvijenijim zemljama, kao i najsiromašnijim slojevima u razvijenim državama.

Prostor za smenu ove hegemonije, preciznije, prostor za alternative može se jedino očekivati usled tektonskih ekonomskih i društvenih potresa u najrazvijenijim državama i na međunarodnom nivou, a na koje važeća doktrina

neće moći da pruži odgovarajući odgovor. Ovakav scenario je malo verovatan u godinama koje dolaze. Stoga se pre može očekivati da će postojeća hegemonija zbog sve većeg pritiska od strane nezadovoljnih doći do prilagođavanja neoliberalne agende pre svega u pravcu naglašavanja društvene-tržišne neoliberalne tradicije ili većeg stepena prisvajanja pojedinih elemenata velferizma.

BIBLIOGRAFIJA

- [1] Barnett, Clive, Publics and markets: What's wrong with neoliberalism, *The Sage handbook of social geographies*, 12, 2010, pp. 269–297.
- [2] Barnett, Clive, The consolations of 'neoliberalism', *Geoforum*, 36(1), 2005, pp. 7–12.
- [3] Bates, Thomas R., "Gramsci and the Theory of Hegemony", *Journal of the History of Ideas*, 36(2), 1975, pp. 351–366.
- [4] Bourdieu, Pierre. The essence of neoliberalism. *Le Monde Diplomatique*. December 1998. Dostupno na: <http://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu>. (Pristupljeno 1. 3. 2017).
- [5] Buckley, Chris, "Xi Jinping's Remedy for China's Economic Gloom Has Echoes of Reaganomics", *The New York Times*, 3 March 2016.
- [6] Desai, Radhika, The Brics are building a challenge to western economic supremacy, *The Guardian*, 2 April 2013, p. 2.
- [7] Evans, Peter, Is an alternative globalization possible? *Politics & Society*, 36(2), 2008, pp. 271–305.
- [8] Fischer, Stanley, "The Asian Crisis: A View from the IMF" Washington, D.C., January 22, 1998. Available from: <http://www.imf.org/external/np/speeches/1998/012298.htm> (Accessed 10 August 2016).
- [9] Gilbert, Jeremy, What Kind Of Thing Is' Neoliberalism'? *New Formations*, 80(1), 2013, pp. 7–22.
- [10] Harvey, David. *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford: Oxford University Press, 2005.
- [11] Harvey, David, Neo-liberalism as creative destruction, *Geografiska Annaler* 88B, 2006, pp. 145–158.
- [12] Hay, Colin, "The genealogy of neoliberalism" in: Roy, Ravi K., Arthur T. Denzau, and Thomas D. Willett (eds.), *Neoliberalism: national and regional experiments with global ideas*, Routledge, 2006, pp. 51–70.
- [13] Jessop, Bob, Putting neoliberalism in its time and place: a response to the debate, *Social Anthropology* 21, No. 1, 2013, pp. 65–74.
- [14] Jinping, Xi, *Xi Jinping keynote at the World Economic Forum*. [online] World Economic Forum. Available at: <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/full-text-of-xi-jinping-keynote-at-the-world-economic-forum> [Accessed 7 July 2017].

- [15] Mason, Paul, *Postcapitalism: A guide to our future*, Macmillan, 2016.
- [16] Overbeek, Hank and Van Apeldoorn, Baastian, *Neoliberalism in crisis*, Palgrave Macmillan, Chichester, 2012.
- [17] Palley, Thomas I., "From Keynesianism to neoliberalism: Shifting paradigms in economics" in: Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston, *Neoliberalism: A critical reader*, University of Chicago Press, 2005, pp. 20–29.
- [18] Plehwe, Dieter, Walpen, Bernad and Neunhoffer, Gisela, "Introduction: Reconsidering neoliberal hegemony" in: D. Plehwe, B. Walpen and G. Neunhoffer (eds.), *Neoliberal Hegemony: A Global Critique* (1st ed.), New York: Routledge, 2006, pp. 1–24.
- [19] Polanyi, Karl, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Boston: Beacon, 2001 [1944]).
- [20] Rodrik, Dani, *After neoliberalism, what*. Notes for The conference on Alternatives to Neoliberalism, in Washington, D.C., May 23, 2002. Available from: http://www.bndespar.com.br/SiteBNDES/export/sites/default/bndes_pt/Galerias/Arquivos/conhecimento/seminario/novosrumos_Dani.pdf (Accessed 8 August 2016).
- [21] Rückert, Arne, Producing neoliberal hegemony? A neo-Gramscian analysis of the poverty reduction strategy paper (PRSP) in Nicaragua. *Studies in Political Economy*, 79(1), 2007, pp. 91–118.
- [22] Saad-Filho, Alfredo and Johnston, Deborah, *Neoliberalism: A critical reader*, University of Chicago Press, 2005.
- [23] Schmidt, Vivian and Thatcher, Mark, "Theorizing ideational continuity: The resilience of neo-liberal ideas in Europe" in: V. Schmidt and M. Thatcher, *Resilient Liberalism in Europe's Political Economy* (1st ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 2013, pp. 1–50.
- [24] Williamson, John, Short History of the Washington Consensus, *A. Law & Bus. Rev. Am.*, 15, 2009, pp. 1–14.
- [25] Wilson, Dominic and Purushothaman, Roop, "Dreaming with BRICs: the path to 2050" in: Subhash C. Jain (ed.), *Emerging economies and the transformation of international business: Brazil, Russia, India and China (BRICs)*, Edward Elgar Publishing, 2006, pp. 3–45.

Data base:

- [1] World Development Indicators. World DateBank. World Bank. Dostupno na: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>
- [2] World Economic Outlook. International Monetary Fund. Dostupno na: <http://www.imf.org/external/datamapper/datasets/WEO>
- [3] Human Development Report. UNDP. Dostupno na: <http://hdr.undp.org/en/data>.

Ognjen Dragičević

THE SURVIVAL OF NEOLIBERAL HEGEMONY –
WHY IS THERE NO RELEVANT ALTERNATIVE?

Abstract

In this article the author describes the reasons why neoliberal hegemony persists despite of numerous challenges, problems and criticisms it is facing with. According to the author, the answer lies in two groups of factors which maintain and spread the aforementioned hegemony. The first group refers to the internal characteristics of neoliberalism, i.e. neoliberal ideas, such as fluidity, adaptability and generality of neoliberal concepts and ideas. The second group consists of external factors, primarily the needs and interests of the international economic system, i.e. the needs and interests of the most important economies of that system. In these needs and interests we should look for an explanation for the rise, development and sustainability of Neoliberalism as hegemony on the international level.

Key words:

Neoliberalism, hegemony, international economic system, internal characteristics of Neoliberalism, Kenzianism, financial crisis.